

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

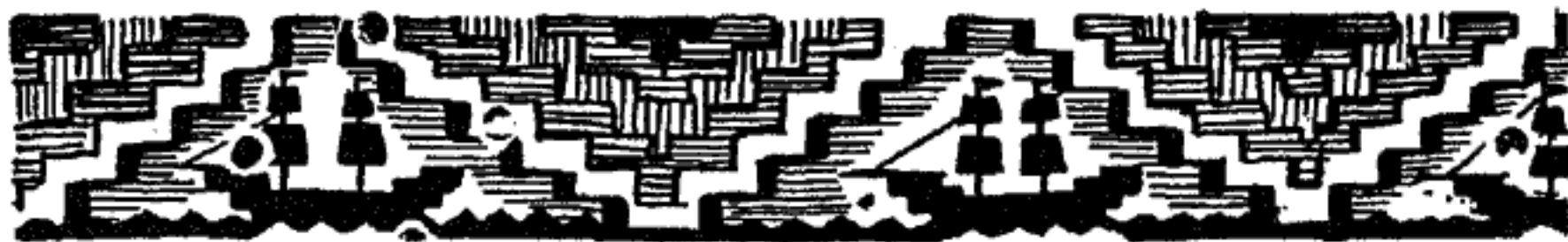
1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ — 15 ΙΟΥΝΙΟΥ

1950

ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 23 — ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΙΔΡΥΤΗΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΑ, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΠΛΑΤΩΝ Ο ΔΡΑΜΑΤΙΚΟΣ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιορτάζει, κάθε χρόνο, τὴν ἀνοιξη, τέλη Μαΐου, τὰ γενέθλιά του. Τὰ γιόρτασε καὶ φέτος. Ἄς τὴν ἀκολουθήσουμε, γιὰ μιὰ φορά, ἔστω, καὶ ἡμεῖς οἱ λογοτέχνες σ' αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση εὐγνωμοσύνης καὶ λατρείας. Ὁ Πλάτων δὲν ἀνήκει μονάχα στὴ φιλοσοφία, στὸν καθαρὸ στοχασμὸ καὶ στὴν ἔρευνα. Οὔτε εἶναι μονάχα τὸ σοφώτερο πνεῦμα τῶν αἰώνων, ὁ μεγαλύτερος νοῦς ποὺ εἶδε ὁ κόσμος, ὁ ἰδρυτὴς μιᾶς ὑπέρλαμπρης σχολῆς—τῆς Ἀκαδημίας—πού, μέσα σ' ἀμέτρητους χρόνους, εἶχε ἀπειρες ἀπηχήσεις καὶ ἐπιβιώσεις, ὡς αὐτὲς τὶς ἡμέρες μας. Ἀνήκει καὶ στὴν ποίηση, στὴ μουσική, στὴ ζωγραφική, στὸ σαγηνευτικὸ παγκράτιο τῆς τριγυρίας, σὰν δλόπρωτος καὶ ἀξεπέραστος ἀρχιμάστορας. Κανένας, στοὺς αἰῶνες, δὲ στίλβηκε πρὸ ποιητῆς ἀπ' αὐτόν. Κανένας, οὔτε πρὶν, οὔτε ὕστερα, δὲν ἔφτασε νὰ περιβάλλει μὲ τέτοια γοητευτικὴ μαγεία πλαστικοῦ λόγου τὶς ὑψηλότερες καὶ πρὸ φευγαλίες ἔννοιες, ποὺ ἔπιασε ποτὲ ἀνθρώπινη διάνοια. Κανένας δὲ στάθηκε, πρὶν ἢ μετὰ, πρὸ τέλειος μουσικὸς τῆς φράσης, πρὸ βιωτοδόξος τῆς ἐσώτερης ἠχητικῆς τῆς λέξης, πρὸ βαθύς μύστης τῶν ρυθμῶν. Καὶ κανένας ζωγράφος δὲ μπορεῖ ν' ἀντιμετρηθεῖ μαζί του στὴ σύλληψη, στὴν ἀρμονικὴ γραμμὴ καὶ στὸ αἰθέριο χρῶμα τῶν εἰκόνων, ποὺ κατακλύζουν τὸ ἔργο του, περιλάμπρες πομπὲς ἀτέλειωτων πανηγυριῶν, μιᾶς θεϊκῆς δημιουργίας. Στάθηκε συνάμα μέγας ἀρχιτέκτων, πνεῦμα κατ' ἐξοχὴν οἰκοδομικὸ, ἀπόλυτος κύριος τοῦ πνευματικοῦ χώρου, ὕλων τῶν διαστάσεων, τῶν ἀντιστάσεων καὶ τῶν ἰσορροπιῶν, ἀλλὰ καὶ φοβερὸς δυναμιστής, τοῦ ἴδιου τοῦ ἔργου, ἐνώνοντας μὲ τὴ φλόγα τοῦ δημιουργικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὶς ἐκρηκτικὲς ὕλες τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῆς ἀνάλυσης, σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ νὰ τρέμεις, κάθε στιγμή, γιὰ τὴν τύχη τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀλλὰ, πάνω ἀπ' ὅλα, στάθηκε δραματικὸ δαιμόνιο—ὁ ἀφταστος ἰδρυτὴς τοῦ θεάτρου τῶν ἰδεῶν.

Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὸν Πλάτωνα τῶν βιβλίων, θέλω τὸν ἀνθρώπο. Πιστεύω σ' αὐτὴ τὴν παράδοση, ὅτι τὸν λέγαν Ἀριστοκλῆ, ὅτι τὸ Πλάτων εἶναι παρατσούκλι—φαρδύς: ὦμοι πλατεῖς, κορμὶ τετράγωνο, σὰν τὸ μυαλό του, αἰσαλένιο, ποὺ τοῦ ἐπίτρεψε, περασμένα τὰ ὄγδοντα, νὰ σμιλεύει, ἀκμαῖος σὰν ἔφηβος, τοὺς «Νόμους»—τὸ ἀριστούργημα τῆς ὀριμότητάς του. Πρὶν ὑπερβῆσει τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, μὲ τὸ πνεῦμα του, ὑπερέβησε, σὰ στρατιώτης τὴν πατρίδα, κρατώντας, ὅπως φαίνεται πιθανό, σὲ ἀθλητικὰ του χέρια, τὴ μακρὰ λόγχη τοῦ ἱππέα. Ὡστόσο ἀπ' ὅλα, στὸ γερὸ του κορμὶ, ἀξίζε ἡ μεγάλη καὶ πλούσια καρδιά του. Ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἀπέραντη ἀγάπη, ποὺ συγκεντρώθηκε ὅλη σὲ μιὰ ὑπαρξη, σὲ μιὰ μορφή: Στὸ Σωκράτη. Εἶναι μοναδικὸ παράδειγμα σὲ τὴν πνευματικὴ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀπόλυτη αὐτὴ προσκόλλησή του στὸ μεγάλο του δάσκαλο. Μιὰ παράλληλο, ποὺ θὰ μπορούσε κανένας νὰ χαράξει ἀνάμεσα Πλάτωνα καὶ Ἀπόστολο Παῦλο, δὲ θάτανε διόλου ἐκφραστικὴ. Στὸ δρόμο γιὰ τὴν Δαμασκὸ ἔσκεπάστηκε στὸν Ἀπόστολο καὶ κυρίεψε τὴ συνείδησή του ἡ ἀλήθεια μιᾶς θρησκείας καὶ σ' αὐτὴν ἀφιέρωσε τὸ πνεῦμα του καὶ τὴ ζωὴ του. Δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιο μὲ τὸν Πλάτωνα. Δὲν πύργωσε τὸ ἐκπληκτικὸ, τὸ ἀφταστο ἔργο του γιὰ νὰ διασώσει καὶ νὰ διαδόσει στοὺς

ἀνθρώπους τῆ σωκρατικῆ θεωρία. Ἔτσι δούλεψαν ἄλλοι μαθητῆς τοῦ Σωκράτη, ποιοὶ ἀκολουθώντας πιστὰ τῆ διδαχῆ καὶ ποιοὶ παίρνοντας ἀφειρητῆ μονάχα, γιὰ νὰ διαμορφώσουν δική τους σχολή. Καὶ ὁ ἀφωσιωμένος κι' ἐντιμος Κρίτων καὶ ὁ Θηβαῖος Σιμμίας καὶ ὁ Σίμων καὶ ὁ Αἰσχίνης (ὁ φιλόσοφος) καὶ ὁ Κέβης καὶ ὁ Ἀριστιππος ὁ Κυρηναῖος καὶ ὁ Εὐκλείδης ἀπὸ τὰ Μέγαρα καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Καὶ ὅλοι αὐτοί, εἴτε σωκρατικοὶ ὀρθόδοξοι, εἴτε ἀρχηγοὶ σχολῶν, ἄφησαν γραπτὰ, πού, ἂν εἶχανε περισωθῆ, θὰ μπορούσαμε, ἐξετάζοντάς τα μὲ τῆ συγκριτικῆ μέθοδο, νὰ φτάσουμε σ' ἓνα κατὰ προσέγγιση προσδιορισμὸ τῆς σωκρατικῆς θεωρίας. Ἀλλὰ τὰ σάρισε ἡ ἀδυσώπητη σκούπα τοῦ χρόνου, γιὰτὶ δὲν ἦτανε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, παρὰ καταγραφῆς μέτρες καὶ κρύες τῶν σωκρατικῶν στοχασμῶν, ἐρμηνεῖες καὶ σχόλια. Τοὺς ἔλειπε τὸ ζεστό ἐκεῖνο στοιχεῖο τῆς βαθειᾶς ἀγάπης, πὺ κερδίζει τὴν καρδιά τῶν ἀνθρώπων, χαρίζει στὸ ἔργο ζωντάνια καὶ δύναμη νὰ παλαίψει τὸ χρόνο καὶ νὰ τὸν νικήσει.

* *

Αὐτὸ εἶναι τὸ βαθύτατο θεμέλιο τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου: Εἶναι μοναδικὸ στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος καὶ τεράστιο μνημεῖο ἀγάπης, ἀληθινῆς λατρείας, πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ μεγάλου δασκάλου του, ὄχι μονάχα στὴ θεωρητικῆ τῆς ζωῆ, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη, πέρα γιὰ πέρα, τὴν ἀνθρώπινῆ τῆς ὑπόσταση. Εἶναι τόσο διάπυρη καὶ ἀπόλυτη ἡ λατρεία αὐτῆ, ὥστε νὰ χαρίζει στὸ ἴνδαλμά της ὅ,τι διαλεχτὸ καὶ ὑψηλὸ ὑπάρχει στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά τοῦ λάτρη, ὅλους τοὺς ἀμέτρητους θησαυροὺς του. Πούος μπορεῖ νὰ ξεχωρίσει σήμερα, στὸ πλατωνικὸ ἔργο, ποῦ τελειώνει ὁ Σωκράτης καὶ ποῦ, ἀρχίζει ὁ Πλάτων; Εἶναι τόσο τέλεια ἡ ἀγάπη, τοῦ δεύτερου στὸν πρῶτο, πὺ ἐπιτελεῖ τὸ θαῦμα τῆς ἀπόλυτης συνταύτισης, τῆς ἀδιάσπαστης ἔνωσῆς τους. Μέσα στὸ πλατωνικὸ ἔργο στοχάζονται κ' οἱ δυὸ μ' ἓναν ἐγκέφαλο, αἰσθάνονται μὲ μιὰ καρδιά, μιλοῦν μ' ἓνα στόμα.

Εἶναι γνωστὸ τὸ ἀνέκδοτο τῆς παράδοσης, ὅτι τάχα ὁ Πλάτων διάβασε στὸ Σωκράτη ἓνα διάλογό του καὶ ὅτι αὐτός, ἐκπληκτος καὶ γοητευμένος, ἀναφώνησε:

—Τί πράματα μὲ βάζει καὶ λέω. αὐτὸς ὁ νέος, πὺ δὲν τὰ σκέφτηκα ποτέ μου!

Αὐτὰ τὰ πράματα, πὺ λέει ὁ Σωκράτης στοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνα—θέλει νὰ μᾶς ὑποβάλει τὸ ἀνέκδοτο—δὲν ἦτανε μέσα στοὺς συνηθισμένους στοχασμοὺς τοῦ μεγάλου δασκάλου: Θέλει νὰ χωρίσει τὸν ἓναν ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ἀσφαλῶς ὅμως δὲν εἶναι τὸ ἀνέκδοτο ἀληθινό. Ποτὲ ὁ Σωκράτης, στὴν πραγματικότητα, δὲν ἄκουσε τὸ Πλάτωνα νὰ τοῦ διαβάσει διάλογο καὶ μάλιστα μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν ἴδιο. Οἱ διάλογοι γράφτηκαν μετὰ τὸ θάνατο τοῦ δασκάλου. Ἡ ἀγάπη τοῦ ὑπέροχου μαθητῆ φούντωσε καὶ γιγαντώθηκε, ὅταν εἶδε τὸ Σωκράτη νὰ φέρνει, μὲ γαλήνη χαρούμενη, τὸ κύπελο τοῦ κωνείου, στὰ χεῖλη του. Ἡ ἀρητόρευτῆ αὐτῆ πράξη, πὺ ἐπεκύρωσε ἡρωϊκὰ τὸ νόημα τῆς διδαχῆς του, περίβαλε τὴ μορφῆ του μ' ἀβασίλευτο φῶς. Ἡ Ἀθήνα ἔβγαινε ἀπὸ ἓναν τρομερό, πολυχρόνιο πόλεμο, πὺ ἀποκορυφώθηκε σ' αἱματηρότατο ἐμφύλιο σπαραγμὸ. Μέσα στὸ χάος τῆς ἀνομίας καὶ τῆς ἀστάθειας, ὅπου ὁ Πλάτων εἶχε ἰδεῖ νὰ χάνονται ἀγαπημένοι καὶ πολύτιμοι συγγενεῖς του, μιὰ καὶ μόνη μορφῆ ἀντίκρουσε ν' ἀγωνίζεται νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ φριχτὸ κατήφορο πὺ τοὺς ἔσπρωχνε ἡ τάση νὰ βάζουν ὅλες τῆς ἀξίες κάτω ἀπὸ τὴ βία τοῦ ψυχροῦ λογισμοῦ: Τὸ Σωκράτη, τὸν εἶχε παρακολουθήσει, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα μὲ τὴν ὥρα, στὸν ἀπεγνωσμένο αὐτὸν ἀγῶνα νὰ στρέψει τὸ σοφιστικὸ πνεῦμα ὑπὲρ τῆς πολιτείας, πὺ φοβέριζε ὁ ἀφανισμός. Εἶδε νὰ μανιάζει, γύρω ἀπὸ τὸ ἠθικό του μεγαλεῖο, ἡ μικρότητα, ἡ ἠλιθιότητα, ἡ τύφλα, ἡ παραγνώριση. Εἶδε ν' ἀπαντοῦν στὸν ὑψηλὸ του ἀγῶνα μὲ τὴν πλεκτάνη μιᾶς σκηνοθετημένης δίκης. Πάσχισε, ἂν πιστέψουμε στὴν παράδοση, νὰ τὸν γλυτώσει ἀπὸ τὰ νύχια τῆς προκατάληψης, ὑπερασπίζοντάς τον στὸ δικαστήριον. Μὰ τὸν κατέβασαν μὲ φωνῆς ἀπὸ τὸ βῆμα. Ἐνοιωσε μαζί του τὴν τραγωδία τοῦ πνεύματος σ' ὅλη τὴν ἔκτασή

της. "Οχι θεωρητικά, μὰ ζωντανά, σὰν ἄμεση λαχταριστὴ πραγματικότητα. Καὶ τὴν ἀπόδοσε σὰν τέλειος δραματικὸς ποιητής. Οἱ διάλογοί του εἶναι πνευματικὰ δράματα, ὅπου ὅλα τ' ἄλλα πρόσωπα εἶναι διάφορα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ μορφή, πὺ εἶναι πάντα ἢ ἴδια. Εἶναι ἀχανὴς δραματολογία, μ' ἕναν αἰώνιο πρωταγωνιστὴ, ἕναν ἥρωα: Τὸ Σωκράτη. Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς κλίμακος εἶναι ἡ «Ἀπολογία». Καὶ ὁ «Φαίδων» ἢ κάθαρση. Εἶναι ἡ συνταρακτικὴ εἰκόνα τοῦ πνευματικοῦ ἥρωα, πὺ πέφτει, γαλήνιος—σὰν νᾶχει περᾶσει κιόλας στὴ χώρα τῶν μακάρων—γιὰ τὸ δόξα τοῦ Νόμου. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν πιά λόγια. Ἡ ἀπόδειξη τῆς ἀθανασίας εἶναι ὁ ἴδιος. Ποτὲ μελλοθάνατος δὲν ἔδωσε περισσότερο θάρρος σ' αὐτούς, πὺ ἀφήνει πίσω του. Εἶναι ἡ ἀποθέωση τοῦ Σωκράτη—ἡ ὑπέριστη στιγμή, πὺ τὸν πλησιάζει πρὸς τὸν Ἰησοῦ, ὅταν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀνοίγει στοὺς ἄλλους τὴ θύρα τῆς Αἰωνιότητος.

Ἐὸ Πλάτων ἄρχισε τὸ πνευματικὸ του στάδιο σὰν τραγικὸς ποιητής. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε νὰ σηκώσει πολὺ ψηλὰ τὸ ξεπεσμένο θέατρο τῆς ἐποχῆς του. Ἡ παράδοση ὅμως θέλει, ὅτι ἔκαψε τὴν πρώτη του τραγωδία, γιὰ νὰ δοθεῖ σύψυχος στὸ φιλοσοφικὸ στοχασμὸ. Ἀπὸ τὴ στάχτη ὅμως τῆς καμένης τραγωδίας—γιὰ νὰ θυμηθῶ μιὰ πετυχημένη φράση τοῦ Γκόμπερτς—ξεπήδησε ἡ ποίηση κι' ἡ δραματικὴ δύναμη τῶν διαλόγων του.

Πολλοὶ στοχαστὲς ἔχουν μεταχειριστεῖ, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη φιλοσοφικῶν θεμάτων τὴ διαλογικὴ μορφή. Προτάσεις κι' ἐπιχειρήματα, θέσεις κι' ἀντιθέσεις ἐρωτήσεων κι' ἀπαντήσεις, βεβαιώσεις κι' ἀντιρρήσεις, μοιράζονται σὲ διάφορα πρόσωπα. Ἄλλ' αὐτά, πὺ ὑποτίθεται πὺς συζητοῦν ἕνα φιλοσοφικὸ θέμα—μ' ὁποιαδήποτε ὀνόματα κι' ἂν τὰ βαπτίζουν οἱ συγγραφεῖς τῶν διαλόγων—δὲν εἶναι ζωντανά. Εἶναι ἀπλᾶ καὶ ἄδεια σχήματα. Ὅ,τι λένε δὲν βγαίνει διόλου ἀπὸ τὴ ζωὴ τους, τὴν ὑπαρξὴ τους, τὸ χαρακτήρα τους, τὴν ἱστορία τους. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν Πλάτωνα. Οἱ διάλογοί του εἶναι καθαρὰ ἔργα τέχνης, συνθέσεις δραματικῆς σ' ὅλη τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴ σημασία τοῦ ὅρου. Εἶναι εἰκόνες ζωῆς, μὲ πλαίσιο γερὰ σχεδιασμένο, μὲ μορφὲς ἀποδομένες πλαστικά, σύμφωνα μὲ τὴ δραματικὴ διαδικασία, πὺ ἀπαιτεῖ νὰ ἐξαφανίζεται ὁ ποιητής, νὰ ἐκφράζεται μ' ἄλλα σώματα κι' ἄλλες ψυχές, πὺ κινοῦνται σὰν αὐτόνομα κι' αὐτοδύναμα. Ἀκόμα καὶ στοὺς σπάνιους ἐκείνους διαλόγους, πὺ ὁ Πλάτων ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὸ στοχασμὸ παρά γιὰ τὴ μορφή—ὅπως λ. χ. ὁ «Παρμενίδης»—στοὺς κατ' ἐξοχὴν, δηλαδή, φιλοσοφικοὺς του διαλόγους, ποτὲ δὲν παραβιάζει τὸν κανόνα τοῦ δραματικοῦ εἴδους. Οἱ ἄνθρωποι πὺ βάζει ἀντιμέτωπους εἶναι ἀληθινά, ζωντανὰ πλάσματα. Καὶ εἶναι αὐτοὶ ἀκριβῶς πὺ ὀνομάζει. Κι' ἂν ἡ συνομιλία τους δὲν εἶναι πραγματικὴ, θὰ μπορούσε ὅμως νὰ εἶναι· κι' ἂν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲ μίλησαν ἔτσι, θὰ μπορούσαν ὅμως νὰ τὸ κάμουν. Κι' ἂν ὁ Πλάτων ἐξιδανίκεψε τὸ χαρακτήρα, τὴ σκέψη καὶ τὴν ἔκφρασή τους, δὲν τοὺς ἔκαμε ὅμως ἀγνώριστους, οὔτε τοὺς παραμόρφωσε: Οἱ γνῶμες τους, οἱ θεωρίες τους, βγαίνουν ἀπὸ τὴ ζωὴ τους, τὸ χαρακτήρα τους, τὴν ὑπαρξὴ τους ὀλάκερη. Ἄλλὰ στοὺς διαλόγους, πρὸ πάντων, ὅπου τὰ θέματα εἶναι προσιτὰ σ' ὄλους, δείχνει, μὲ τέχνη ἀσύγκριτη, τὰ σπάνια χαρίσματα τῆς δραματικῆς του μεγαλοφυΐας. Μὰ δὲν ὑπάρχει οὔτε ἕνας πλατωνικὸς διάλογος πὺ νὰ μὴν εἶναι δράμα τέλειο, μ' εἰσαγωγή, μὲ δέση, μὲ περιπέτεια, μὲ λύση. Ἐτσι ἀρνήθηκε τὴν τραγωδία τῶν μύθων καὶ τῶν παθῶν, γιὰ νὰ δώσει ἕνα δραματικὸ εἶδος ὀλότελα καινούργιο—τὸ θέατρο τῶν ἰδεῶν, πὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ σκηνῆς, οὔτε ἀπὸ κοθόρνου, οὔτε ἀπὸ ἠθοποιούς, οὔτε ἀπὸ μηχανικούς. Δὲ χρειάζεται κανένα ἀπὸ τὰ τεχνάσματα τῆς ἀριστοτελικῆς «ὄψεως». Εἶναι τέχνη αὐτάρκης, ἀξία τοῦ σωκρατικοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου, πὺ δημιουργήθηκε ἀκριβῶς γιὰ νὰ τὸν δοξάζει στοὺς αἰῶνες.